

УДК 342.9.03
DOI: 10.32782/2078-3566/2025-5-13

Вадим ЧАЛИК[©]
доктор філософії в галузі права
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ

Стаття присвячена здійсненню комплексного аналізу сучасного розуміння принципів адміністративного процесу та визначенню їх значення в діяльності органів публічної влади. Наголошено, що ефективність адміністративного процесу безпосередньо залежить від правильного застосування його фундаментальних засад, які забезпечують впорядкованість, прозорість і передбачуваність управлінських рішень. Визначено, що дослідження принципів, передбачених у ч. 3 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України розглядається як інструмент оцінки якості державного управління та чинник подальшого реформування адміністративного судочинства. Підкреслюється міжгалузевий характер адміністративного процесу, що ґрунтується не лише на адміністративно-правових нормах, а й передбачається у положеннях конституційного та міжнародного права, зокрема Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Автором встановлено, що принципи визначають орієнтири правозастосування, формують концептуальний зміст адміністративних процедур і забезпечують баланс між інтересами держави та правами громадян. У статті узагальнено наукові підходи до класифікації цих принципів, зокрема поділ на загальні, галузеві, спеціальні та інституційні. Особлива увага приділяється дослідженню впливу практики Європейського суду з прав людини, яка формує стандарти справедливого судочинства, гарантує дотримання розумних строків, обґрунтованість та вмотивованість судових рішень і посилює контроль за виконанням покладених функцій на посадових осіб.

Ключові слова: адміністративний процес, принципи адміністративного судочинства, публічна влада, верховенство права, правова визначеність, євроінтеграція.

Постановка проблеми. Одним із ключових інструментів реалізації влади у сучасній державі є адміністративний процес. Водночас ефективність останнього значною мірою залежить від глибини опрацювання та правильного застосування його принципів, які є вихідними засадами для функціонування органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та інших державних інституцій, визначаючи внутрішні орієнтири для стандартизації діяльності посадових осіб.

Так, у межах ч. 3 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) визначено, що «основними засадами (принципами) адміністративного судочинства є: 1) верховенство права; 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 4) змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; 5) обов'язковість судового рішення; 6) забезпечення права на апеляційний перегляд справи; 7) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом; 8) розумність строків розгляду справи судом; 9) неприпустимість зловживання процесуальними правами; 10) відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення» [4]. Можна стверджувати, що аналіз змісту цих принципів дозволяє оцінити якість роботи державних органів і виявити чинники, що перешкоджають належному виконанню адміністративних функцій. Водночас їх дослідження є підґрунтям для формування нових підходів до організації адміністративного судочинства та вдосконалення вже існуючих

механізмів його реалізації, що сприятиме підвищенню ефективності системи публічного управління.

Окрім цього, слід враховувати, що дослідження принципів адміністративного процесу набуває особливої актуальності в умовах євроінтеграційного курсу України. Міжнародний досвід, європейські стандарти та запозичення ефективних моделей управління сприяють модернізації національної системи адміністративного права та підвищують результативність діяльності органів публічної влади. Вивчення змісту та ролі цих принципів є важливим для подальшого реформування державного управління, забезпечення вищого рівня законності, прозорості, справедливості й дієвості у роботі владних інституцій.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми, свідчить, що принципи адміністративного процесу та зміст окремих із них детально висвітлені у працях таких авторів: Ю. Битяк, В. Богучький, В. Гаращук, І. Задорожна, В. Кальник, М. Ковалів, А. Комзюк, В. Бевзенко, О. Лагода, Р. Мельник, О. Миколенко, Д. Подпіснєв, А. Пухтецька, І. Стахура, С. Стеценко, Ю. Фролов, В. Юровська та інші. Водночас масштабні зміни, що нині відбуваються в Україні, зумовлюють необхідність переосмислення існуючих наукових підходів щодо сутності принципів адміністративного процесу та особливостей їх реалізації на практиці.

Метою дослідження є опрацювання теоретичних засад сучасного тлумачення принципів адміністративного процесу.

Виклад основного матеріалу. З аналізу наукових підходів вбачається, що під адміністративним процесом слід розуміти діяльність органів, які наділені державою спеціально встановленими повноваженнями. Обсяг і характер цих повноважень закріплені у межах чинного законодавства, а реалізовувати їх такі органи мають винятково в межах наданої компетенції, що закріплено у ст. 19 Конституції України [6].

Окрім цього, адміністративний процес функціонує на основі адміністративно-правових норм, однак він не обмежується лише ними. На його зміст та застосування впливають і норми інших галузей права, зокрема конституційного та міжнародного, серед яких важливе місце посідає Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Завдяки такому нормативно-правовому підґрунтю забезпечується відповідність адміністративних процедур основоположним правам і свободам людини.

Так, адміністративний процес спрямований на встановлення та аналіз фактичних обставин, що мають правове значення та зумовлюють певні юридичні наслідки. Це охоплює різні види адміністративної діяльності, включаючи розгляд справ про адміністративні правопорушення, здійснення процедур із надання адміністративних послуг, а також розгляд справ у порядку адміністративного судочинства.

Результатом такої діяльності уповноважених органів є застосування норм права, спрямоване на реалізацію, охорону або захист прав й інтересів учасників правовідносин, а саме: ухвалення акта застосування права – офіційного рішення компетентного органу, що має обов'язковий характер і впливає на поведінку відповідних суб'єктів в частині виникнення, зміни чи припинення відповідних правовідносин.

Враховуючи зазначене, можна стверджувати, що у межах цього визначення наголошується на нормативній впорядкованості процесу, офіційному характері дій суб'єктів публічної влади, спрямованості на настання юридичних наслідків і завершеності процедури ухваленням відповідного владного рішення. Саме ці положення створюють базу для подальшого аналізу принципів адміністративного процесу.

У межах сучасного тлумачення під поняттям «принципи» у адміністративному праві слід розглядати фундаментальні нормативно-організаційні основи, які встановлюють імперативні вимоги та визначають загальний напрям правового регулювання адміністративних відносин [2, с. 19]. Також їх можна визначити як об'єктивно зумовлені базові положення, на яких формується та функціонує система й зміст відповідної галузі права [1, с. 29]. Відповідно діяльність органів публічної влади у процесі реалізації адміністративних функцій повинна спиратися на ці фундаментальні засади, якими є принципи адміністративного процесу.

Як зазначає В. Скрипченко, принципи адміністративного судочинства є основоположними засадами, які покладаються в основу процесуальної діяльності адміністративного суду, визначаючи її природу, зміст та сутність, а також підкреслюючи ключову роль суду як суб'єкта, що забезпечує справедливість у відносинах між громадянами та публічною владою [11, с. 50].

На противагу цьому М. Ковалів та І. Стахура вважають, що під принципами адміністративного судочинства слід розуміти «основні засади, вихідні положення, що становлять його якісні особливості та специфічні властивості, в яких у концентрованому вигляді виявлена заінтересована воля народу наділити право такими якостями, які найбільш повно мали б можливість реалізувати його ідеї і погляди у визначенні основ організаційної побудови адміністративного судочинства, а також відображають перспективи його розвитку та забезпечують захист прав, свобод і інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, інших суб'єктів під час здійснення ними владних управлінських функцій на основі законодавства, зокрема на виконання делегованих повноважень» [3, с. 182].

При цьому, за П. Рябченко та С. Харченко, систему принципів адміністративного судочинства слід розуміти як закріплену в КАС України цілісну та узгоджену сукупність взаємопов'язаних елементів, що регулюють коло адміністративно-процесуальних правовідносин, які виникають у процесі здійснення правосуддя в адміністративних справах [10, с. 52].

Вбачається, що принципи адміністративного процесу є гарантом належного правового порядку, що слугує основою для стабільного функціонування суспільства. У науковій літературі ці принципи класифікують за різними критеріями, що дозволяє глибше зрозуміти їхню роль і застосування в правовій системі.

Зокрема, принципи адміністративного процесу поділяють на загальні та галузеві. Загальні принципи закладають фундаментальні положення, що регламентують адміністративно-процесуальну діяльність у цілому, тоді як галузеві принципи конкретизують і відображають сутність безпосередньо адміністративно-процесурної діяльності.

О. Миколенко, поділяючи класифікацію принципів адміністративного процесу на загальні та галузеві, пропонує додатковий критерій поділу – виокремлення спеціальних принципів адміністративного процесу [7, с. 24]. Своєю чергою А. Пухтецька аналізує принципи адміністративного процесу через призму їх змісту та функцій, поділяючи їх на дві основні групи. Перша – матеріальні принципи, серед яких слід виокремити: принцип законності, принцип рівності перед законом, принцип відповідності статутним цілям, принцип пропорційності, принцип об'єктивності та безсторонності, принцип захисту довіри до закону та законодавчо закріплених прав, принцип відповідальності. Друга – процедурні принципи, до яких належать: принцип доступу до державних (публічних) послуг, право бути почутим, право на представництво та допомогу, принцип розумного строку (терміну), принцип повідомлення, пояснення причин та визначення засобів захисту прав і апеляцій, принцип виконання адміністративних рішень [9, с. 82].

Науковці А. Комзюк, В. Бевзенко та Р. Мельник пропонують класифікувати принципи за їхньою цільовою спрямованістю. Вони виокремлюють організаційні принципи, які забезпечують належні умови для здійснення адміністративного процесу, та функціональні принципи, що окреслюють його зміст, спрямованість і особливості реалізації [5, с. 43-44].

Фролов Ю. М., зокрема, крім загальних і галузевих принципів, визначає також внутрішньогалузеві або інституційні принципи, що характеризують окрему підгалузь або правовий інститут адміністративного права [13, с. 428].

Зазначимо, що класифікація принципів адміністративного процесу має важливе значення для підвищення рівня впорядкованості здійснення адміністративно-процесуальної діяльності. Чітке розмежування та систематизація цих принципів забезпечують більш послідовне застосування норм адміністративного процесу та сприяють зміцненню гарантій захисту прав і законних інтересів громадян. Нормативно визначені підходи до класифікації визначають орієнтири для функціонування органів публічної влади та їхніх посадових осіб, що позитивно впливає на якість ухвалених рішень і загальний рівень правової культури в державі.

У цьому контексті важливим інструментом імплементації міжнародних стандартів у національне право є практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), яка формує обов'язкові для держав-членів Ради Європи, у тому числі України, правові прецеденти. Зокрема, у ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» вказано, що Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних

свобод (Європейська конвенція з прав людини) та практику ЄСПЛ як джерело права [8].

Така практика допомагає забезпечити послідовність в ухваленні судових рішеннях і підсилює правову визначеність. Значна частина рішень ЄСПЛ, важливих для України, стосується дотримання стандартів справедливого судочинства, принципів прозорого та відповідального управління, а також необхідності ефективного контролю за владними рішеннями. Наприклад, у справі «Корецький та інші проти України» ЄСПЛ звернув увагу на проблему надмірної тривалості судових проваджень, що стимулювало зміни у національному адміністративному процесі з метою скорочення строків розгляду справ [12]. Завдяки таким рішенням адміністративні суди отримали можливість для перевірки дій органів влади й забезпечення реального судового захисту громадян.

У своїх рішеннях ЄСПЛ застосовує фундаментальні принципи судочинства: рівності сторін, гарантії належного процесуального захисту, вимогу розгляду справ упродовж розумного строку, забезпечення доступу до суду та необхідність належного мотивування судових актів тощо. Національні суди, зокрема Верховний Суд, зобов'язані враховувати ці правові позиції при вирішенні справ, оскільки вони виступають важливим джерелом права, спрямованим на гармонізацію національного правопорядку з міжнародними стандартами у сфері прав людини, що сприяє уніфікації правозастосовної практики та зміцненню принципу верховенства права.

Одним із провідних напрямів інституційної трансформації є оновлення адміністративного судочинства на засадах верховенства права, юридичної передбачуваності та стандартів справедливого судового розгляду. При цьому йдеться не лише про формальне оновлення законодавства, а й про запровадження дієвих інструментів позасудового розв'язання правових конфліктів, спрощення механізмів подання скарг та підвищення результативності роботи адміністративних судів, зокрема щодо реального виконання їхніх рішень. Такі кроки дозволяють зменшити перевантаженість судової системи, полегшити громадянам доступ до правового захисту та створити умови для швидшого й ефективнішого вирішення спорів між особою та державою.

Враховуючи це, можна констатувати, що сучасне розуміння адміністративного процесу та його принципів характеризується етапом переосмислення його сутності. Якщо раніше адміністративний процес розглядався переважно як процесуальна (технічна) діяльність органів влади у межах чітко визначеної компетенції, то зараз він дедалі більше набуває рис правозахисного механізму. Саме принципи, як фундаментальні орієнтири, що визначають межі й особливостей діяльності органів публічної влади є тим інструментом, який забезпечує не лише законність процедур, але й їх відповідність демократичним стандартам, зокрема стандартам належного урядування.

Важливість принципів адміністративного процесу зумовлена тим, що вони фактично визначають якість взаємодії людини з державою. У країні, яка прагне інтеграції до Європейського Союзу, ці принципи мають виконувати роль гарантії незалежності суду, доступності процедур здійснення судочинства, пропорційності рішень, передбачуваності дій влади та реальної можливості ефективно оскаржувати такі дії. Саме завдяки принципам адміністративний процес припиняє бути формальністю, а перетворюється на механізм, який здатний стримувати можливі зловживання влади та запобігати порушенням прав сторін судового процесу.

Як вже зазначалось вище, ключовим чинником розвитку адміністративного процесу стала практика ЄСПЛ, що є не просто її наслідуванням, а нагальною необхідністю переосмислення адміністративного судочинства, основою якого є людина, її права та межі державного втручання. Тому цілком закономірно, що українські суди, особливо Верховний Суд, переходять до активної імплементації рішень ЄСПЛ.

Ми переконані, що саме такий напрям розвитку дає змогу забезпечити єдність правозастосування, мінімізувати свавілля та закріпити верховенство права як реальний, а не декларативний принцип. Водночас важливо, щоб цей процес супроводжувався не лише змінами законодавства, а й трансформацією правової культури державних органів, суддів та практикуючих юристів.

Висновки. Отже, принципи адміністративного процесу є фундаментальними положеннями, які визначають, як органи влади здійснюють свої повноваження, регулюють взаємодію між учасниками процесу та гарантують дотримання законності і справедливості. Вони не обмежуються лише регулюванням конкретних процедур, а формують загальні напрями для організації адміністративно-процесуальної діяльності,

створюючи цілісну систему правил і норм, що керує управлінською практикою. Завдяки ним забезпечується баланс між інтересами держави та правами громадян, що допомагає запобігати зловживанням владою, підвищує ефективність ухвалених рішень і сприяє зміцненню довіри до державних інститутів. Вони відіграють ключову роль у розвитку адміністративного процесу, оскільки створюють основу для правомірного, прозорого і справедливого функціонування органів публічної влади та захисту прав людей у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Авер'янов В.Б. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч. : у 2 т. Київ : Юрид. думка, 2004. Т. 1. 592 с.
2. Битяк Ю. П., Гаращук В. М., Богущкий В. В. та ін. Адміністративне право: підруч. (2-е вид., перероб. та доп.). Харків : Право, 2013. 680 с.
3. Ковалів М. В., Стахура І. Б. Принципи адміністративного судочинства: поняття, зміст, система. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 174-184.
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.
5. Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. Адміністративний процес. України : навч. посіб. Київ : Прецедент, 2007. 613 с.
6. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
7. Миколенко О. І. Місце адміністративного процедурного права в системі юридичних знань та системі права України : автореф. дис ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Запорізьк. нац. ун-т. Запоріжжя, 2011. 40 с.
8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
9. Пухтецька А. А. Принципи адміністративного права: адміністративно-правові та євроінтеграційні аспекти оновлення змісту та практики застосування : монограф. Київ ; Харків : ПП Панов, 2016. 434 с.
10. Рябченко О. П. Принципи адміністративного судочинства. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 1-2. С. 51-54.
11. Скрипченко В. О. Принципи адміністративного судочинства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / ВМУРЛ Україна. Київ, 2020. 206 с.
12. Справа «Корецький та інші проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_446#Text.
13. Фролов Ю. М. Класифікація принципів адміністративних процедур. *Форум права*. 2013. № 4. С. 423–429. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

References

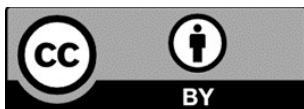
1. Aver'yanov, V. B. (2004) *Administratyvne pravo Ukrainy*. Akademichnyy kurs: pidruchnyk: u 2 t. K. : Yurydychna dumka, T. 1. 592 p [in Ukr.].
2. Bytyak, Yu. P., Harashchuk V. M., Bohuts'kyu V. V. ta in. (2013) *Administratyvne pravo: pidruch. (2-e vyd., pererob. ta dopo.)*. Kharkiv : Pravo, 680 p. [in Ukr.].
3. Kovaliv, M. V., Stakhura, I. B. (2014) *Pryntsypy administratyvnoho sudochynstva: ponyattya, zmist, systema*. *Naukovyy visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 4, pp. 174-184 [in Ukr.].
4. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy vid 06.07.2005 [Code of Administrative Procedure of Ukraine of July 6, 2005] : *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 2005. № 35-36, № 37, art. 446. [in Ukr.].
5. Komzyuk, A. T., Bevzenko, V. M., Mel'nyk, R. S. (2007) *Administratyvnyy protses Ukrainy [Administrative procedure of Ukraine] : navch. posib*. Kyiv: Pretsedent, 613 p. [in Ukr.].
6. Konstytutsiya Ukrainy vid 28.06.1996 [Constitution of Ukraine og June 28, 1996]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. [in Ukr.].
7. Mykolenko O. I. (2011). *Mistse administratyvnoho protsedurnoho prava v systemi yurydychnykh znan' ta systemi prava Ukrainy [Place of administrative procedure law in the system of legal knowledge and the system of Ukrainian law] : avtoref. dys ... dokt. yuryd. nauk: 12.00.07 / Zaporizk. nats. un-t. Zaporizhzhya*, 40 p. [in Ukr.].
8. *Pro vykonannya rishen' ta zastosuvannya praktyky Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny [On the execution of decisions and application of the practice of the European Court of Human Rights] : Zakon Ukrainy vid 23.02.2006*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>. [in Ukr.].
9. Pukhtets'ka, A. A. (2016). *Pryntsypy administratyvnoho prava: administratyvno-pravovi ta yevrointehratsiyni aspekty onovlennya zmistu ta praktyky zastosuvannya [Principles of administrative law: administrative-legal and European integration aspects of updating the content and practice of application] : monohraf*. Kyiv ; Kharkiv : PP Panov, 434 p [in Ukr.].

10. Ryabchenko O. P. (2018). Pryntsypy administratyvnoho sudochynstva [Principles of administrative justice]. *Mizhnarodnyy yurydychnyy visnyk: aktual'ni problemy suchasnosti (teoriya ta praktyka)*. Iss. 1-2, pp. 51-54. [in Ukr.].
11. Skrypchenko, V. O. (2020). Pryntsypy administratyvnoho sudochynstva : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 / VMURL “Ukrayina”. Kyiv, 206 p. [in Ukr.].
12. Sprava «Korets'kyy ta inshi proty Ukrayiny». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_446#Text. [in Ukr.].
13. Frolov, Yu.M. (2013). Klyasyfikatsiya pryntsypiv administratyvnykh protsedur [Classification of principles of administrative procedures]. *Forum prava*. № 4, pp. 423–429. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index [in Ukr.].

ABSTRACT

Vadym Chalyk. On the issue of defining the principles of administrative process. The article is devoted to a comprehensive analysis of the modern understanding of the principles of administrative process and their role in the functioning of public authority. It is emphasized that the effectiveness of the administrative process is largely determined by the quality of processing and the correct application of its fundamental principles, which ensure the orderliness of the activities of executive bodies, local self-government, and other subjects of public administration. The content of the principles of administrative justice enshrined in Part 3 of Article 2 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine is revealed, and their importance for assessing the effectiveness of state institutions is emphasized. The study emphasizes the interdisciplinary nature of the administrative process, which is based not only on administrative and legal norms, but also on the provisions of constitutional and international law, in particular the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. It is shown that principles serve as fundamental guidelines that determine the order of exercise of authority and ensure the legality, transparency, and fairness of administrative procedures. Scientific approaches to the classification of principles are summarized, in particular their division into general, sectoral, special, and institutional principles. Particular attention is paid to the impact of the European Court of Human Rights practice on the development of Ukrainian administrative proceedings. It is noted that European Court of Human Rights decisions shape standards of fair trial, determine requirements for the reasoning of decisions, reasonable time limits for their adoption, and effective control over the activities of public authorities. The integration of these approaches into national legislation contributes to increasing legal certainty and strengthening the principle of the rule of law. It is concluded that the principles of administrative proceedings play a key role in ensuring the stability of the legal order, building citizens' trust in the state, and bringing Ukraine closer to European standards of public administration.

Key words: *administrative process, principles of administrative justice, public authority, rule of law, legal certainty, European integration.*

Надійшла до редакції: 10.12.2025

Прийнято до друку після рецензування: 19.12.2025

Опубліковано: 31.12.2025